

CASE STUDY

HET VANZELFSPREKENDE WEER BIJZONDER MAKEN VIER JAAR PROGRAMMA DUURZAAMDOOR

*Eric Gerritsen, Bram Rosenbrand**

■ Het bewustzijn van Nederlanders over overstromingen, watertekorten en de kwaliteit van ons water is voor verbetering vatbaar. Op bestuurlijk-politiek niveau zit het snor met de aandacht voor waterbewustzijn. Waterschappen, drinkwaterbedrijven, het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, Rijkswaterstaat, watermusea, provincies en gemeenten werken hieraan in het programma OnsWater. De aanleiding om waterbewustzijn hoog op de agenda te zetten is het OESO-rapport *Watergovernance in the Netherlands*. Nederland krijgt in deze OESO review uit 2014 een rapportcijfer 8,5 voor watermanagement. Voor zelfgenoegzaamheid is geen reden: de OESO vroeg ook aandacht voor de kennis van burgers en voor het draagvlak voor de maatregelen om Nederland te blijven beschermen tegen overstromingen en te voorzien van voldoende schoon water.

De overheid probeert met campagnes en initiatieven aan het waterbewustzijn bij burgers te werken, maar loopt daarbij aan tegen de ‘mythe van de droge voeten’. We hebben het toch goed voor elkaar met onze Deltawerken? Met ruimte voor rivieren kunnen we lokale overstromingen zoals die in de jaren '90 toch voorkomen? Het waterbeleid lijkt een beleidsterrein waar het vertrouwen in de overheid nog fier overeind staat. Dat is best bijzonder in deze tijd. Het gaat al bijna 70 jaar goed zonder grote overstromingen. Veilig leven onder zeeniveau is vanzelfsprekend geworden.

In dit artikel delen we als secretarissen van de zogenaamde Participatietafel Water onze ervaringen in het programma DuurzaamDoor. Het programma is een initiatief van de overheid, waarin gemotiveerde mensen uit het bedrijfsleven, onderwijs, kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties en overheden samenwerken aan vernieuwende inzichten om een aantal grote maatschappelijke opgaven te helpen oplossen. De denkkraft en het initiatief van de burgers staan centraal, net als het leren in netwerken over nieuwe manieren van samenwerking; dat onderscheidt DuurzaamDoor van andere programma's gericht op sociale innovatie.

Het huidige programma (2017-2020) bevindt zich in de afrondingsfase. Voorbereidingen op een nieuwe programmaperiode (2021-2024) zijn gestart.

DuurzaamDoor en waterbewustzijn

DuurzaamDoor heeft zich afgelopen vier jaar ook beziggehouden met wateropgaven. De focus lag bij het werken aan bewustwording van het belang van water, onder het motto: ‘het vanzelfsprekende van water weer bijzonder maken’. De Participatietafel Water ging er bij de start in 2018 vanuit dat waterbewustzijn versterken niet alleen een kwestie is van informatie zenden. Om van kennis naar een verandering in houding en gedrag te komen, moeten jongeren en volwassenen iets ‘zien, ervaren en voelen’. En volwassenen zullen anders benaderd moeten worden dan de jeugd, zo was de gedachte.

De Stuurgroep van de Participatietafel Water, met daarin organisaties uit de water- en onderwijswereld, ging op zoek naar projecten waarin het ging om het ‘zien, ervaren en voelen’ van de waterproblematiek. Na een uitvraag in het brede eigen netwerk kwamen

* **Eric Gerritsen**, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland; **Bram Rosenbrand**, Unie van Waterschappen; Bemensen samen het Secretariaat van de Participatietafel Water van programma DuurzaamDoor.

32 voorstellen binnen op vier inhoudelijke thema's: waterkwaliteit, klimaatadaptatie, watereducatie en waterveiligheid. De voorstellen kwamen van initiatiefnemers die in hun dagelijks leven op uiteenlopende plekken in de maatschappij, vanuit eigen motivatie, werken aan waterbewustzijn. Op basis van hun vernieuwende karakter en potentie van opschaling koos de stuurgroep uit de voorstellen 13 projecten. Het ging om veelal kleinschalige projecten, variërend in aanpak en doelgroep. Een deel van de projecten richtte zich op bewustwording, terwijl het andere deel een stap verder ging en hun doelgroep mogelijkheden aanreikte om bij te dragen, of hen uitdaagde om zelf oplossingen te zoeken. Sommige projecten waren vooral verkennend van aard, terwijl andere al een stap verder waren en bezig gingen met doorbraak en opschaling. Een aantal van de projecten staat in het kader beschreven. In alle gevallen was het opdoen van nieuwe inzichten de centrale doelstelling, niet het bereiken en beïnvloeden van zoveel mogelijk jongeren en volwassenen.

Initiatiefnemers van projecten ontvingen een financiële bijdrage van tussen de €5.000 en €15.000 om hun projecten inhoudelijk verder te helpen brengen en om geregeld tijd vrij te maken om binnen DuurzaamDoor te leren over de voortgang van de projecten en over de rol die het programma daarbij gespeeld heeft. Naast een financiële bijdrage konden initiatiefnemers ook gebruik maken van het netwerk, de kennis en het podium van DuurzaamDoor. Het secretariaat van de Participatietafel Water organiseerde daartoe halfjaarlijkse bijeenkomsten, waarin de 13 initiatiefnemers elkaar konden informeren over hun voortgang, waarin ze met elkaar meedachten over volgende ontwikkelstappen en waarin ze kennis en nuttige contacten aangereikt kregen. De stuurgroep van de Participatietafel Water kwam eveneens tweemaal per jaar bijeen om op hoofdlijnen de koers van de Tafel te bewaken.

Het huidige DuurzaamDoor programma loopt af. Veel van de 13 projecten hebben, als gevolg van de pandemie, vertraging opgelopen en zullen doorlopen in het nieuwe jaar. Toch kunnen we een aantal relevante tussentijdse inzichten uit de Participatietafel Water delen, op basis van twee recente evaluatieonderzoeken:

DUURZAAMDOOR: DE ORGANISATIESTRUCTUUR²

DuurzaamDoor werkt met sociale innovatie aan de transitie naar een duurzame samenleving. Het programma is gestructureerd rond zogenaamde Participatietafels: creatieve samenwerkingsvormen van betrokken organisaties en individuen. Elke tafel heeft een eigen agenda, werkwijze en portfolio aan leeractiviteiten en projecten rond één van de maatschappelijke vraagstukken. Concreet gaat het om Natuurinclusief Bouwen, Energietransitie, Voedseltransitie en de Wateropgaven. Voor het thema Circulaire Economie is een Leerkring opgezet. De Participatietafel Water in DuurzaamDoor werkt aan bewustwording van het belang van water en ondersteunt projecten die leerlingen en/of inwoners bewust maken en helpen om zelf actie te ondernemen. Naast deze inhoudelijk gerichte Leerkring en Participatietafels wordt er in drie doorsnijdende ParticipatieTafels gewerkt aan vernieuwende, overdraagbare leerinzichten rond de invoering van de Omgevingswet, versterken van duurzaamheid in het Onderwijs (via coöperatie Leren voor Morgen) respectievelijk het leren tussen organisaties in regionale netwerken. Tussen de tafels wordt gestreefd naar kruisbestuiving. Een Stuurgroep DuurzaamDoor, met afgevaardigden vanuit een diversiteit aan organisaties, bewaakt de koers van het programma, die vastligt in een beleidskader 2017-2020. Leden van de stuurgroep zijn tevens ambassadeur van het programma in hun eigen dagelijkse praktijk als bestuurder of manager. Een (verbreed) programmateam met onder meer de Tafelsecretarissen zorgt voor samenhang tussen activiteiten, betrokkenheid van het externe netwerk, communicatie over leerinzichten en voortgangsrapportages.

EEN SELECTIE VAN PROJECTEN VAN DE PARTICIPATIETAFEL WATER

1 Virtual Reality in de klas

Het belang van dijken en de grootte ervan beleeft je het beste in het veld. Voor docenten aardrijkskunde is het vaak niet mogelijk om excursies te organiseren. In het project 'Virtual Reality in de klas' onderzoekt Tim Favier, docent en

onderzoeker Geografie aan de Universiteit Utrecht of Virtual Reality een vervanging of aanvulling kan zijn voor excursies in het veld. Hij onderzoekt of de ervaring in Virtual Reality voor leerlingen betere resultaten in kennis en bewustwording oplevert dan een reguliere les.

2 Brugwachtershuisjes

Waterwegen, zoals kanalen en grachten, hebben altijd al een belangrijke rol gespeeld voor transport over water, recreatie en waterbeheer. Brugwachtershuisjes raken door

automatisering buiten gebruik. Stichting Weeshuisjes maakt van de Brugwachtershuisjes een symbolische plek voor het gesprek over het bijzondere van water, met bijvoorbeeld podcasts die worden uitgezonden op locatie.

3 Serious Gaming klimaatadaptatie

Het project 'Serious Game klimaatadaptatie' betreft een bijdrage van DuurzaamDoor aan de ontwikkeling van een game, die inwoners en leerlingen inzicht geeft in de effecten van veranderingen in de gebouwde omgeving op waterberging, hittestress en leefbaarheid. De Serious Game klimaatadaptatie is ontwikkeld door Ludanta gaming, NME Den Haag en

NME Breda. Dankzij de financiering en het netwerk van de Participatietafel Water kunnen gemeenten, waterschappen en Natuur- en Milieu Educatiecentra de game aanschaffen en begeleiders voor de game trainen. Onderdeel van het project is onderzoek naar de mate waarin de game bijdraagt aan een beter begrip van maatregelen voor klimaatadaptatie in de gebouwde omgeving.

4 Arnhemmers aan de slag met klimaatadaptatie

Project 'Arnhemmers aan de slag met klimaatadaptatie' van stichting Netwerk Groen Arnhem laat inwoners en leerlingen in de stad zien wat je aan je eigen huis en school kan doen om de wijk klimaatbestendig te maken. Voor het coronavirus uitbraak, organiseerde Arnhem Klimaatbestendig

de Klimaatcarrousel. "Mensen met bijvoorbeeld een groen dak, zonnepanelen of een warmtepomp stellen eenmalig hun huis ter inspiratie open voor de buurt. Zo kan men zien hoe anderen hun huis, dak of tuin hebben aangepakt", aldus de initiatiefnemer. Het project betreft het informeren en activeren van bewoners.

5 Van Grijs naar Groen

Het Pieter Vermeulen Instituut in Velzen heeft de bijdrage van DuurzaamDoor ingezet voor het project 'Van Grijs naar Groen'. Leerlingen denken mee hoe hun schoolplein en schoolgebouw vergroend kunnen worden. Na het nemen van maatregelen door de school kunnen de leerlingen met hulp van de Universiteit Leiden gaan onderzoeken wat

de voordelen zijn voor de biodiversiteit, temperatuur en waterberging ('citizen science'). Uiteindelijk zal er een toolkit worden samengesteld met handvatten voor andere scholen die met vergroeningsmaatregelen aan de slag willen. Het netwerk van DuurzaamDoor heeft haar geholpen om partners te vinden voor onderzoek door leerlingen naar de effecten van vergroenen.

6 Regenwater voor consumptie

Een bierbrouwer in Noord-Holland maakt consumenten bewust van het bijzondere van water door bier te maken van regenwater. Dankzij de bijdrage van DuurzaamDoor zijn ze op het spoor gekomen van MBO-instellingen. Samen met studenten wordt onderzoek gedaan naar de kwaliteit van regenwater, om er

dranken en voedingsmiddelen van te kunnen maken. Daarnaast heeft de Participatietafel Water hen in contact gebracht met initiatiefnemers voor het vergroenen van wijken en het afkoppelen van regenwaterafvoeren, zoals Operatie Steenbreek, om water te kunnen gebruiken in de tuin of voor consumptie. Ook hier werden MBO-instellingen betrokken om studenten van te laten leren.

- een lerende evaluatie van het aan de Erasmus Universiteit verbonden GovernEUR, met voorlopige inzichten uit de 13 projecten,
- een lerende evaluatie die Good Work Company (GWC) uitvoerde naar het functioneren van het programma DuurzaamDoor als geheel.

Daarnaast hebben wij als secretarissen van de Participatietafel Water zelf ook nuttige inzichten opgedaan, die we in dit artikel delen. We brengen alle inzichten als erfenis in bij het programmeren van DuurzaamDoor 2021-2024.

Ervaringen van initiatiefnemers

GovernEUR interviewde in het kader van een lerende evaluatie de 13 initiatiefnemers en vroeg hen niet alleen naar de voorlopige resultaten en leerinzichten, maar ook naar hun mening over de bijdragen die DuurzaamDoor daaraan heeft geleverd. Doel van de evaluatie was niet om te beoordelen of af te rekenen, maar om van te leren en te verbeteren.

1 Leren van andere initiatieven

Initiatiefnemers van projecten gaven aan dat ze de afgelopen jaren niet alleen veel van elkaar hebben geleerd, maar ook van de inhoudelijke experts die waren uitgenodigd bij de halfjaarlijkse ontmoetingen. Het organiseren van ontmoetingen tussen lotgenoten die elkaar onderdempelen in hun project en niet alleen maar ‘praten over’, werd als werkmethode gewaardeerd.

2 Belang van kleine financiële bijdragen

Voor de meeste initiatiefnemers was de financiële bijdrage vanuit DuurzaamDoor, hoe bescheiden soms ook, de meest waardevolle ondersteuning. Financiële ondersteuning voor dit type projecten is elders nauwelijks beschikbaar. Eén van de projecten kan, door tussenkomst van de Participatietafel Water, verder groeien met vervolfinanciering vanuit het Interbestuurlijk Programma, waarin overheden samenwerken aan tien grote maatschappelijke opgaven.

3 Belang van netwerk

Vernieuwing ontstaat vaak bij kleine spelers. DuurzaamDoor wil juist het initiatief van deze kleine projecten versterken

door de initiatiefnemers een ingang te bieden bij grote organisaties zoals de overheid en het onderwijs. Voor kleine projecten is een breed netwerk geen vanzelfsprekendheid. Initiatiefnemers van de 13 projecten waardeerden deze dienstverlening, in het bijzonder de aangereikte contacten in het onderwijs. Het mes sneed aan twee kanten: het bredere netwerk gaf projecten de mogelijkheid om te groeien en bood het onderwijs inspirerend educatief materiaal.

Zowel de financiële bijdrage als het netwerk van DuurzaamDoor gaven initiatiefnemers de kans om te testen of hun project goed aansloot bij de belevingswereld van de doelgroepen. Soms bleek dat niet het geval, zoals in het project om met een model van het ecosysteem onder water, uit de praktijk van de waterschappen, aan te haken bij het vak biologie. Vernieuwende projecten kunnen anders uitpakken dan verwacht, maar zijn daarom nog niet minder leerzaam.

4 Belang van podium

GovernEUR verzamelde ook kritiekpunten en verwachtingen van initiatiefnemers die niet zijn uitgekomen. Het DuurzaamDoor-etiket was voor initiatiefnemers een teken van nationale erkenning en support. Ze gaven aan dat ze al gedurende de looptijd van de projecten meer communicatie over de projecten hadden verwacht. Communicatie en netwerk was voorzien op diverse grote netwerkbijeenkomsten die vanwege de pandemie helaas geen doorgang konden vinden, zoals de Vakdag Watereducatie.

Als secretariaat hebben we dit aandachtspunt vervolgens omgezet in een digitale brochure¹ waarin de 13 projecten profiel hebben gekregen. De brochure is uitgezet binnen het netwerk van de Participatietafel en DuurzaamDoor.

Inzichten van onderzoekers

De onderzoekers van beide evaluaties hebben vanuit hun perspectief ook gereflecteerd op de ParticipatieTafel Water. We noemen een aantal van de inzichten die ze teruggaven.

Identiteitsvraagstuk

Het viel GWC op dat de Participatietafel Water in

tegenstelling tot de andere ParticipatieTafels binnen DuurzaamDoor niet zozeer werkt aan sociale innovatie om een transitieproces op zichzelf verder te helpen, maar om het bewustmaken van de (jonge) inwoners van de afhankelijkheid en risico's van het water en hun eigen rol daarin. GWC noemt dat een identiteitsvraagstuk: een fundament voor draagvlak onder de grote overheidsinvesteringen en een voorwaarde voor verandering van houding en duurzame omgang met water.

Werken aan vermogens

Alle 13 projecten zijn in meer of minder gericht op een specifieke doelgroep. GovernEUR concludeerde dat initiatiefnemers goed voor ogen hadden wat ze wilden en welke resultaten ze wilden bereiken. Veel minder zeker waren ze over de bijdrage van hun individuele project aan het bovenliggende doel: het waterbewustzijn in dit land. Nu is het meten van (de toename van) waterbewustzijn niet eenvoudig. De specifieke bijdrage van elk project is ook lastig te scheiden van bijvoorbeeld aandacht in de media voor droogte in hete zomermaanden.

GovernEUR pleit daarom voor vroegtijdige betrokkenheid van doelgroepen in projecten, om tot een zo groot mogelijk effect voor het waterbewustzijn te komen. Meerdere projecten hebben er afgelopen jaren al goede ervaringen mee opgedaan. Niet elke initiatiefnemer is een ondernemer of heeft vanzelfsprekend ondernemende vaardigheden, maar inzichten vanuit de marketing en bedrijfskunde zijn ook voor maatschappelijke initiatiefnemers waardevol. Sluit een project goed aan bij de belevingswereld van wijkbewoners? Of die van leerlingen? Hoe bouw je het juiste netwerk? Past een project in het curriculum van het onderwijs?

Het was ook GWC opgevallen dat de Participatietafel Water aandacht had voor de ontwikkeling van het ondernemend vermogen van initiatiefnemers. Eén van de leerbijeenkomsten stond bijvoorbeeld in het teken van het business model canvas. GWC suggereert om in het nieuwe DuurzaamDoor programma niet alleen meer aandacht te hebben voor ontwikkeling van ondernemende en andere vermogens van initiatiefnemers, maar ook voor bijvoorbeeld het vermogen van overheden om ruimte te bieden aan vernieuwende initiatieven.

Programmatistische aanpak

De ParticipatieTafel Water heeft in 2018 bewust gekozen voor een variëteit aan kleinschalige, vernieuwende projecten om van te leren, met een stuurgroep die op afstand van de projecten bleef staan. Relatief veel initiatiefnemers hebben gebruik kunnen maken van een eenmalige financiële bijdrage en hebben een waaier aan nuttige inzichten opgedaan. Aan de andere kant gaven initiatiefnemers aan dat de financiële rompslomp, met de benodigde tijd om samen te leren, niet in verhouding stond tot de omvang van de ondersteuning.

GovernEUR pleit daarom voor een programmatistischer vervolg met stapsgewijze, voorwaardelijke financiële ondersteuning voor initiatiefnemers die van elkaar blijven leren en die resultaten boeken die 'optellen' tot meer waterbewustzijn. Bij een programmatistischer aanpak past een coalitie van partijen die op basis van gelijkwaardigheid en wederkerigheid bijdragen aan één en hetzelfde doel, dat concreter is geformuleerd dan het abstracte 'vergroten van waterbewustzijn'. Zo'n aanpak biedt betere kansen om initiatiefnemers van relatief kleine projecten te verbinden aan grote organisaties zoals Rijkswaterstaat, de waterschappen en de drinkwaterbedrijven. Het bundelen van budgetten rond een gezamenlijk doel voorkómt versplintering van geld en aandacht.

Verwachtingenmanagement

GovernEUR pleit voor behoud van een breed pakket aan ondersteuningsmogelijkheden voor initiatiefnemers, waartoe dus naast geld, kennis en netwerk ook podium behoort. Dat wil niet zeggen dat alles voor iedereen onbeperkt beschikbaar kan zijn. GovernEUR benadrukt het belang om bij de start van samenwerking tussen partijen in een programmatistische aanpak vast te stellen wie welke bijdrage kan leveren en wat samenwerkende partijen van elkaar mogen verwachten. Verwachtingenmanagement kan teleurstellingen tussentijds en achteraf voorkómen.

Overdraagbaar maken van inzichten

GovernEUR wijst er op dat er meer van projecten was geleerd wanneer leerinzichten al gedurende de looptijd van projecten waren vastgelegd. GovernEUR maakt daarbij onderscheid tussen leren op drie niveaus: cognitief, sociaal en institutioneel. Initiatiefnemers hebben veel zelf

en van elkaar geleerd tijdens de leerbijeenkomsten. Het institutioneel leren, ofwel het vastleggen van leerinzichten ten behoeve van projecten elders en later, kreeg pas tijdens de lerende evaluatie aandacht. Het was beter geweest als daarover met de betrokken partijen afspraken waren gemaakt 'aan de voorkant'.

Leerinterventies en leervoorkeuren

De GWC evaluatie leerde ons, als Tafelsecretarissen, dat er veel meer interventies mogelijk zijn om mensen te ondersteunen bij het leren dan een leerbijeenkomst met initiatiefnemers organiseren en een brochure publiceren op de website. Ook is het nuttig om daarbij rekening te houden met het feit dat verschillende mensen ook verschillende leervoorkeuren kunnen hebben: de één probeert graag zelf iets uit en kijkt wat werkt, terwijl een ander zich eerst alle relevante literatuur eigen maakt of gewoon de kunst afkijkt. Leerinterventies en leervoorkeuren verdienen kortom meer aandacht in het komende programma.

Eigen inzichten

Wij, als secretarissen van de Participatietafel Water, hebben door onze betrokkenheid bij DuurzaamDoor veel geleerd over het werken in procesgerichte innovatieprogramma's. DuurzaamDoor kent in tegenstelling tot veel andere programma's geen SMART doelstellingen. De toegevoegde waarde voor en de impact op -in ons geval- het waterbewustzijn is ook lastig in eenheden uit te drukken.

Toch is de Participatietafel Water in de afgelopen jaren naar onze mening een waardevolle aanvulling geweest op andere campagnes en initiatieven van de traditionele partijen in de waterwereld. Die toegevoegde waarde zat in het samenbrengen van bekende en 'onverwachte' partijen, aanbod en vraag. Het zijn randvoorwaarden voor inspiratie en vernieuwing. De ParticipatieTafel Water beoogde vooral vernieuwende inzichten te halen uit de gevarieerde projectenportfolio en dat is gelukt. We zien dat een aantal van de initiatiefnemers experimenteert met verbeelding als instrument om mensen aan te spreken (VR-bril, Serious Gaming, Regenwaterstad). Deze projecten staan nog in de kinderschoenen en of ze ooit grootschalig uitgerold

gaan worden blijft de vraag, maar de gebruikte technieken passen goed in de huidige tijdgeest, waarin beelden worden gebruikt om boodschappen over te brengen. Wat ons betreft zit hier zeker potentie voor verdere ontwikkeling.

Een aantal inzichten uit beide evaluaties hebben we op de valreep van het programma 2017-2020 kunnen toepassen op het 14e en laatste project van de Participatietafel Water: MBO Groen. De land- en tuinbouw heeft kennis en praktische middelen nodig om meer duurzaam om te gaan met water. De droogte van de afgelopen jaren onderstreept de urgentie. In MBO Groen worden de komende maanden alternatieven verkend om wateropgaven onder de aandacht te brengen van studenten in het agrarisch MBO, maar ook van agrarische ondernemers en medewerkers. Het doel is om te voorzien in een keuzeprofiel voor de huidige studenten. Dit keuzeprofiel is ook in te zetten voor leven lang leren voor de medewerkers en ondernemers in de praktijk. Een belanghebbend waterschap, de agrarische sector, het MBO en didactische expertise zijn samengebracht in dit project, waarin het ophalen, vastleggen en verspreiden van opgedane leerinzichten expliciet zijn vastgelegd.

Tot slot

De Participatietafel Water houdt op te bestaan in het nieuwe programma DuurzaamDoor 2021-2024. De waterproblematiek zal naar verwachting in verschillende nieuwe Participatietafels aan de orde komen, waaronder een nieuwe Participatietafel Klimaatadaptatie. Naar de mening van de stuurgroep en het ministerie van LNV past het leren rond klimaatadaptatie beter bij de ambitie van DuurzaamDoor. De partijen die de afgelopen jaren de stuurgroep hebben gevormd blijven elkaar opzoeken om samen te werken aan het waterbewustzijn.

-
- 1 Meer informatie over DuurzaamDoor op de website: <https://www.duurzaamdoor.nl/>
 - 2 Alle projecten zijn terug te vinden op <https://readymag.com/DuurzaamDoor/PTwater/>